

Усманов Юрій Ільдарович,
аспірант кафедри міжнародного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: yuryusmanov8@gmail.com
ORCID 0000-0001-6297-2583

doi: 10.21564/2414–990x.140.121621
УДК 341.3

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Стаття присвячена актуальній на сьогодні темі міжнародних механізмів захисту права на життя під час міжнародного та неміжнародного збройних конфліктів.

Збільшення кількості збройних конфліктів у світі, а з ними й порушень права на життя, зумовлює необхідність узагальнення теорії і практики міжнародних органів, які сприяють та забезпечують захист фундаментального права на життя людини. Саме тому в статті розкриваються, порівнюються й узагальнюються нормативні, теоретичні і практичні інструменти в межах міжнародних механізмів захисту права на життя в умовах воєнних протистоянь.

Ключові слова: механізми захисту права на життя; право на життя; збройні конфлікти; механізми захисту прав людини; право на життя під час збройних конфліктів.

Усманов Ю. И., аспірант кафедри міжнародного права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: yuryusmanov@gmail.com ; ORCID 0000-0001-6297-2583

Международные механизмы защиты права на жизнь в условиях вооруженных конфликтов

Статья посвящена актуальной на сегодня теме международных механизмов защиты права на жизнь во время международного и немеждународного вооруженных конфликтов.

Увеличение количества вооруженных конфликтов в мире, а с ними и нарушений права на жизнь людей, вызывает необходимость обобщения нормативной теории и практики международных организаций/органов, способствующих и обеспечивающих защиту фундаментального права на жизнь человека. Именно поэтому в статье раскрываются, сравниваются и обобщаются нормативные, теоретические и практические инструменты в рамках международных механизмов защиты права на жизнь в условиях воєнних протистояний.

Ключевые слова: механизмы защиты права на жизнь; право на жизнь; вооруженные конфликты; механизмы защиты прав человека; право на жизнь во время вооруженных конфликтов.

Вступ. За загальною теорією міжнародного права під механізмами захисту прав людини розуміють систему нормативних актів, організацій, органів, установ,

їх правозастосовну практику, міжнародний контроль, які діють у сфері захисту прав людини [1]. Відповідно ті міжнародні механізми, які регламентують і захищають життя людини під час збройних протистоянь, і є механізмами захисту права людини на життя під час міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням кількості збройних протистоянь у світі, фактів масового порушення права на життя людини під час них, що зумовлює необхідність узагальнення нормативної теорії і практики міжнародних органів, які сприяють і забезпечують захист фундаментального права людини на життя під час збройних конфліктів.

Метою статті є розкриття, порівняння і узагальнення нормативних, теоретичних і практичних інструментів у межах міжнародних механізмів захисту права на життя в умовах міжнародного і неміжнародного збройних конфліктів.

Серед основних праць, присвячених окремим питанням у межах цієї проблематики, можна назвати роботи Л. Досвальд-Бек (L. Doswald-Beck), Н. Мельцера (N. Melzer), Е. Давіда (E. David), М. Мілановича (M. Milanovic), Д. Шелтона (D. Shelton), Х. Рассела (Kh. Rassell), Е. Уік (E. Uik), В. Русинової (V. Rusinova) та ін.

1. Міжнародні інструменти (установчі договори), що створюють механізми захисту права на життя.

Говорячи про міжнародні нормативні акти, які захищають право людини на життя, варто зазначити, що міжнародне право не містить обов'язкової норми щодо паралельного застосування під час збройних конфліктів норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та міжнародного права прав людини (далі – МППЛ). Однак, як було вже неодноразово вказано в рішеннях Міжнародного Суду ООН [2], Генеральної Асамблеї [3], Комісії з прав людини ООН [4], міжнародна практика все ж визнає обов'язковість їх одночасного застосування, причому МГП виступає як *lex specialis* по відношенню до МППЛ [5, с. 274].

Саме тому відносини щодо захисту права на життя, які виникають під час збройних конфліктів в зоні ведення бойових дій, регулюються в першу чергу нормами МГП, поширюючи його охорону тільки на підзахисних осіб: поранених, хворих, військовополонених, цивільне населення та осіб, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у бойових діях [6, с. 190]. Зокрема, найбільш важливими нормативними актами цієї галузі є: *Женевські конвенції 1949 р. та два Додаткових протоколи до них, Гаазькі конвенції 1907 р., звичаєві норми та ін.* Крім цього, такі відносини регулюються також міжнародними актами в сфері захисту прав людини, зокрема *Загальною декларацією прав людини 1948 р., Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (далі – Пакт) від 1966 р. та двома Факультативними протоколами до нього, і регіональними актами: Європейською конвенцією із захисту прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) 1950 р. та Додатковими протоколами №6 та №13 до ЄКПЛ (якими повністю скасовується смертна кара), контроль за дотриманням якої покладається на Європейський суд з прав людини; Американською конвенцією про права й обов'язки людини або Пакт Сан-Хосе 1969 р. та Додатковим протоколом про права людини до неї щодо заборони смертної кари, контроль за дотриманням*

якої здійснює Міжамериканський суд з прав людини (далі – МАСПЛ); *Африканською хартією прав людини і народів від 1981 р.*, дотримання якої забезпечує Африканський суд з прав людини і народів (АСПЛ); *Арабською хартією прав людини 2008 р.*, виконання якої забезпечується діяльністю Арабського комітету з прав людини тощо.

2. Міжнародні органи та їх практика в сфері захисту права на життя людини під час збройних конфліктів.

Якщо казати про сучасну практику застосування міжнародних актів у сфері захисту права на життя під час збройних конфліктів, то найбільш різносторонньо, широко і ґрунтовно вона представлена в діяльності чотирьох діючих міжнародних органів: *Комітету ООН з прав людини, Африканської комісії з прав людини і народів, Міжамериканського суду з прав людини та Європейського суду з прав людини*. Тому в цій роботі найбільш проблемні питання, які виникають під час збройних конфліктів і які відносяться до правомірності застосування сили щодо осіб, які воюють, правомірності загибелі цивільних осіб під час нападу на військові цілі (супутня шкода), запобіжні заходи, які повинні здійснювати держави при використанні летальної сили, обов'язок держав розслідувати кожний випадок смерті осіб, будуть розглянуті у світлі практики вищезазначених органів.

2.1. Комітет ООН з прав людини.

Позиція і концептуальні засади Комітету ООН з прав людини щодо права на життя під час збройного конфлікту яскраво представлена рішенням у справі «Subrez de Guerrero v. Colombia» від 31.03.1982 р., яке зробило значний внесок у розвиток правового регулювання в цій сфері, та зауваженнями щодо доповідей Ізраїлю у 2003 і 2010 роках.

А) Обов'язок застосовувати право прав людини під час збройного протистояння

Квінтесенцією справи «Subrez de Guerrero v. Colombia» є те, що під час збройного протистояння між урядом Колумбії та іншими антиурядовими збройними угрупованнями, в тому числі ФАРК (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia, FARC), у квітні 1978 р. з метою начебто звільнення захопленого колишнього посла Колумбії у Франції підрозділ поліції вторгся в будинок підозрюваних осіб. Нікого не знайшовши там, цей підрозділ почав чекати на повернення ймовірних злочинців. Коли такі особи з'явились, поліцейські без попередження відкрили по них вогонь, тим самим позбавивши життя багатьох осіб.

Незважаючи на те, що уряд Колумбії наполягав на тому, що в країні діяв стан «облоги» (при цьому не вказуючи на наявність НМЗК і застосування МПП) і поліцейські сили правомірно застосовували летальну силу до осіб, які начебто були членами збройних груп (ФАРК), попередивши при цьому Генерального Секретаря ООН про відступ від положень Пакту, Комітет, утримуючись від кваліфікації ситуації як НМЗК, робить наступні висновки:

По-перше, відступ від права на життя за ст.6 Пакту не допускається в жодному випадку, а тому до, по суті, спланованої поліцейської операції правомірно

застосовувати критерії необхідності і пропорційності, які застосовуються в мирний час. Як зазначає з цього приводу проф. Русинова, ця ситуація з позиції МГП важко кваліфікується як НМЗК або як окремий спорадичний акт насильства, адже місце, де відбувалися події (м. Богота) було під урядовим контролем і не знаходилося в зоні конфлікту, з іншого боку, – такі події явно відбувалися під час збройного протистояння. Саме тому варто відмітити відсутність чіткої позиції Комітету щодо кваліфікації цієї ситуації як збройного конфлікту і відповідно незастосування в цьому випадку норм МГП [7, с. 266].

По-друге, Комітет відповідно, застосовуючи право прав людини, встановив, що поліція навмисно позбавила життя декількох осіб, адже вони застосували летальну силу без попередження жертв, без надання їм можливості здатися або дати будь-які пояснення їх знаходження на визначеному місці, отже, були відсутні будь-які докази того, що поліцейські застосували зброю з метою захисту свого життя, життя інших осіб або через намагання арештувати чи зупинити втечу таких осіб. А тому Комітет прийшов до висновку, що дії поліції із застосуванням летальної сили без спроби арешту осіб були непропорційними, а відтак було довільне позбавлення права на життя, що свідчить про порушення ст. 6 Пакту (Para. 13.3).

Б) Вичерпання всіх нелетальних засобів перед зверненням до летальної сили під час збройних конфліктів

Неоднозначна також практика Комітету ООН з прав людини, яку він узагальнив у зауваженнях щодо доповідей по Ізраїлю у 2003 і 2010 роках. У зауваженні 2003 р. йдеться про занепокоєність Комітету діями уряду Ізраїлю щодо цільових вбивств на окупованій палестинській території осіб, які підозрюються у вчиненні терористичних актів (Para.15). У своє виправдання уряд Ізраїлю відповів, що згідно з положеннями МГП збройні сили Ізраїлю не порушують принцип пропорційності та застосовують летальну силу виключно до осіб, які беруть безпосередню участь у збройному конфлікті. На що Комітет ООН рекомендував, непрямо посилаючись на наявність збройного конфлікту, *«перед зверненням до летальної сили обов'язково вичерпувати всі спроби арешту осіб, які підозрюються у вчиненні терористичних актів»*. Таку ж позицію Комітет висловив і в заключних зауваженнях щодо Ізраїлю у 2010 р. (Para. 10). Таким чином, як зазначає проф. Русинова, Комітет не проводив відмінностей здійснення цільових убивств під час збройного конфлікту та в мирний час, застосовуючи тільки критерій «абсолютної необхідності» і «пропорційності», які діють в мирний час [7, с. 267].

В) Обов'язок держав розслідувати кожний випадок смерті

Як зазначає др. Досвальд-Бек (Doswald-Beck L.), Комітет ООН з прав людини у справі *«Hernandez v Philippines»* також констатував порушення права на життя через те, що протягом восьми років після вбивства правозахисників військовими формуваннями під час повстання на Філіппінах ніхто не був притягнутий до відповідальності. Комітетом було встановлено, що судові процедури під час розгляду справи в національному суді не були «ефективними

та дієвими» [10, с. 184]. А у своїх зауваженнях загального характеру Комітет ООН з прав людини наголосив, що є «загальне зобов'язання розслідувати заяви про кожне застосування летальної сили оперативно, ретельно і ефективно через незалежні та неупереджені органи» [11, para. 15]. Спеціальний доповідач з позасудових, сумарних і довільних покарань також підтримує цей підхід, наголошуючи при цьому на необхідності проводити розслідування в контексті саме права на життя [12, para. 35].

Що ж до обов'язку розслідування кожного факту застосування летальної сили, то варто зазначити, що хоча жодний міжнародний акт не встановлює за державою обов'язок такого розслідування, однак ЄСПЛ, МАСПЛ, АКПЛ, Комітет ООН з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошували на такому обов'язку навіть під час збройного конфлікту [10, с. 184]. У той же час було б необачно вважати, що в розпал воєнних зіткнень таке розслідування можливе за кожним фактом позбавлення життя, однак формальні причини, тим паче коли є заява про порушення, не повинні ставати на перешкоді розслідуванню, інакше це буде зневаженням і порушенням права на життя.

2.2. Африканський суд та Африканська комісія з прав людини і народів.

Практика Африканського суду та Африканської комісії з прав людини і народів також включає в себе розгляд справ, які стосувалися питань права на життя під час збройних конфліктів. Ключові питання з цього приводу можна звести до наступних положень.

А) Обов'язок держави захищати право на життя

Комісія у справі «Commission nationale des droits de l'Homme et des libertés v. Chad» визнала порушенням, у тому числі права на життя, ситуацію, за якої під час громадянської війни в Чаді держава не виконала свої позитивні зобов'язання з підтримки безпеки, свободи і розслідування кожного факту правопорушення і допустила знищення, тортури і вбивства фізичних осіб, навіть коли не було доказано, що такі правопорушення здійснювалися державними збройними силами (para. 14).

Схожий висновок був також зроблений Коміцією у справі «Sudan Human Rights Organisation & Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Sudan» щодо вбивств повстанців у Дарфурі, де було сказано, що держава пов'язана обов'язком здійснювати превентивні заходи із захисту індивідів, чий життя під загрозою злочинних дій інших індивідів; держава має подвійні обов'язки поважати право на життя, не порушуючи його, а також захищати таке право, захищаючи осіб, які перебувають в її юрисдикції від недержавних акторів (para. 147–148).

Б) Обов'язок держав розслідувати кожний випадок смерті

У справі «Commission nationale des droits de l'Homme et des libertés v. Chad» Комісія також підкреслила обов'язок держави розслідувати кожний випадок застосування летальної сили під час збройного конфлікту, відхиливши аргумент Уряду Чаду про те, що розслідування застосування летальної сили було недоречним в ситуації громадянської війни (para. 22).

Але наявність обов'язку держав проводити розслідування не означає реального проведення такого розслідування в кожному випадку. Саме з цього приводу Африканська комісія з прав людини і народів у справі «Amnesty International et al v. Sudan» зазначила, що розслідування, проведені урядом, є позитивним кроком, але їхній масштаб та глибина недостатня для запобігання та покарання позасудових страт. У цій справі Комісія підкреслила факт порушення, що розслідування проводилось поліцією та органами безпеки, незважаючи на те, що вони могли бути причетними до вчинених вбивств, саме тому у них не було необхідної безсторонності та незалежності (para. 51).

2.3. Міжамериканська комісія і Міжамериканський суд з прав людини.

Практика Міжамериканської комісії і Міжамериканського суду з прав людини також включає випадки застосування права на життя під час збройного конфлікту і може бути зведена до такого.

А) Обов'язок застосовувати МГП та право прав людини

У справі «Juan Carlos Abella v. Argentina» («Справа Таблада») Міжамериканська комісія виправдала використання сили по відношенню до нападників на воєнну базу, застосувавши напряду норми МГП, а тому, як вказала Комісія, «...за відсутності достатніх доказів того, що представники держави використовували протиправні методи і засоби ведення війни»...«вбивство і поранення нападників до припинення воєнних дій 24.01.1989 р. було правомірним і не порушувало ані Американську конвенцію, ані правил МГП» (para. 177–178), адже ««цивільні особи ... які здійснили напад на базу Таблада ... діючи поодиночі або в складі групи, можуть бути об'єктами прямого нападу так само, як і комбатанти», і не користуються перевагами принципу пропорційності і обов'язками вживати заходів обережності (Para. 178). Далі Комісія, застосовуючи напряду норми МГП (до міжнародного збройного конфлікту) [7, с. 276], вказала, що тільки сторонні свідки з числа цивільних осіб і нападники, які здалися, могли користуватися правом на життя.

Водночас у справі «Jose Guerrero and Others v. Colombia» Комісія знову ж таки, прямо посилаючись на норми МГП, зазначила, що розправа урядових збройних сил над жителями селища Пуерто-Лерас 3.01.1994 р. є порушенням принципу розмежування цивільних осіб від учасників бойових дій, відповідно, урядові сили порушили норми Американської конвенції і ст. 3 спільної для всіх Женевських конвенцій 1949 р. (para. 43).

Таким чином, Комісія у своїх рішеннях вказує на обов'язковість застосування під час збройних конфліктів як норм МГП, так і МППЛ для захисту права на життя. У той же час у своїй доповіді «Report on Terrorism and Human Rights» Міжамериканська комісія вказала, що «межі права на життя можуть змінюватися в контексті збройного конфлікту, але заборона довільного позбавлення життя є абсолютною» (para. 86). Але виходячи з того, що в Американській конвенції, на відміну від Європейської, не вказані підстави правомірного позбавлення права на життя, можна дійти висновку, що критерії «довільного» позбавлення права на життя Міжамериканська комісія бере лише з положень норм МГП.

Як зазначає проф. В.Русинова з цього приводу, не існує жодного рішення Міжамериканської комісії або Суду, в якому б вони могли продемонструвати, що при тлумаченні довільного позбавлення права на життя ці органи не йдуть далі положень МГП, на відміну від ЄСПЛ або Комітету ООН з прав людини, які застосовують у таких ситуаціях, і положення МППЛ [7, с. 294].

Б) Обов'язок держави захищати право на життя

У справі «The Pueblo Bello Massacre v Colombia» Міжамериканська комісія вказала на порушення права на життя з боку держави через те, що уряд не забезпечив безпеку громадян в умовах оголошеної надзвичайної ситуації під час збройного конфлікту між урядом та повстанцями, результатом чого було вчинення масових викрадень та знищення людей з боку озброєних т.з. «груп самооборони», створення яких начебто підтримувалось державою задля боротьби з повстанцями, які пізніше стали масово вчиняти кримінальні злочини, внаслідок чого були ліквідовані. Міжамериканська комісія відхилила аргумент уряду про те, що вони не могли забезпечити безпеку людей у зоні зіткнення через те, що урядові війська боролися з повстанцями, адже держава є відповідальною за дії воєнних груп у тій мірі, в якій вона не прийняла достатніх заходів задля захисту життя цивільного населення (para. 139–140).

В) Обов'язок держав розслідувати кожний випадок смерті

У справі «Montero-Aranguran and others (Detention Center of Catia) v. Venezuela» Міжамериканський суд підкреслив, що «в результаті дослідження того, що члени сил безпеки використали вогнепальну зброю, яка спричинила смертельні наслідки, держава повинна негайно розпочати розслідування» (para. 79). А вже у справі «Mugna Mack Chang v. Guatemala» Комісія наголосила, що розслідування повинне бути ефективне з метою притягнення винних осіб до відповідальності (para.112). Схоже рішення також було у справі «Juan Humberto Sanchez v Honduras» (para. 109–111).

Важливо також підкреслити, як зазначає Луїза Досвальд-Бек (Dowald-Beck L.), значну кількість справ з приводу права на життя під час збройних конфліктів, які розглядав Суд, суть яких зводилася до того, що якщо особу останній раз бачили в руках урядових збройних сил, але потім таку особу знаходять мертвою або така особа безвісти зникає (у цих ситуаціях Суд застосовує презумпцію «смерті особи»), за таких обставин Суд перекладає тягар доказування непричетності до смерті особи на державу, причому у разі відсутності подібних доказів з її боку Суд визнає порушенням права на життя з боку самої держави. Тобто Комісія допускала ситуацію, коли з мовчазної згоди держави урядовими військовими, агентами порушувалося право на життя інших осіб [10, с. 231].

Відтак у справі «Bámaca Velásquez v Guatemala» Суд дійшов висновку, що командир партизанів, який зник і був відсутній протягом 8 років і 8 місяців, був страчений. Аргумент Суду полягав в тому, що примусове зникнення часто трапляється через позасудову страту і знищення тіла з метою знищення доказів та ухилення від відповідальності. Сприяння та причетність держави до примусового зникнення людей може бути доведена або непрямыми доказами та/або логічними

висновками. Схожий висновок був зроблений і у справі «Velásquez Rodriguez v Honduras» (para. 182, 188) та «Godínez Cruz v Honduras» (para. 155, 198).

2.4. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Варто зазначити, що ЄКПЛ, на основі якої діє ЄСПЛ, на відміну від інших міжнародних договорів, які закріплюють право на життя та встановлюють заборону свавільного його позбавлення, зазначає конкретні випадки, коли такого права людину правомірно може бути позбавлено, а саме: при захисті від насильства іншої людини, при арешті або втечі особи з місць тримання під вартою, у разі придушення повстання чи заворушення (ст. 2), а також при правомірному виконанні смертельного вироку, який винесений судом у належному порядку, та у результаті правомірних воєнних дій (ст. 15) [23; с. 148].

Але, як підкреслює Досвальд-Бек (Doswald-Beck L.), М. Міланович (Milanovic M.) [13, с. 8], ЄСПЛ жодного разу у своїй практиці не застосовував підставу відступу від права на життя «через правомірні воєнні дії», яка закріплена в ст. 15 ЄКПЛ, не дивлячись на те, що всі передумови для цього були, наприклад, в Туреччині під час окупації Північного Кіпру [14, с. 883]. У той же час у «чеченських» («Isyaeva v. Russia», «Esmukhambetov and Others v. Russia») чи «турецьких» («Ergi v. Turkey», «Özkan and others v. Turkey») справах, де держави виправдовують застосування сили пунктами «а» – «b» п. 2 ст. 2 ЄКПЛ (*захист від насильства іншої людини, арешт або втеча особи з місць тримання під вартою*), а не пунктом «с» (*зادля придушення повстання чи заворушення*), Суд, застосовуючи Другий Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 р., і явно кваліфікуючи існуючу на той момент ситуацію в Чечні і Туреччині як збройний конфлікт неміжнародного характеру (НМЗК), підтверджує коректність застосування п.п. «а» і «b» ст. 2 ЄКПЛ. Як вказує з цього приводу проф. Русинова, такий хід Суду дозволяє йому стояти на тій позиції, що дії, які можуть бути абсолютно необхідні і пропорційні меті придушення повстання або заворушення, не обов'язково є необхідними і пропорційними для досягнення мети припинення насильства або затримання особи. Саме через цей критерій Суд визначає чи правомірно була застосована летальна сила, тим самим застосовуючи власні унікальні підходи та позиції, що вироблені ним у ситуаціях мирного життя, і до ситуацій під час збройного конфлікту, беручи до уваги критерії (тест) пропорційності застосування сили до різних цілей у кожній окремій ситуації, не зв'язуючи себе кваліфікацією подій з боку сторін спору [7, с. 271].

Як зазначає Русинова, ЄСПЛ у своїй практиці щодо застосування летальної сили та визначення обов'язків держав, беручи до уваги міжнародне право прав людини (МППЛ), все ж більше спирається на МГП, але прямо його не згадує. Проаналізувавши практику ЄСПЛ, вчена виводить три групи обов'язків сторін щодо застосування сили під час збройного конфлікту: **1) обов'язки, що закріплені в МГП щодо вибору засобів і методів війни**, до яких можна віднести: *заборону використання зброї невибіркової дії* [15], *обов'язок припинити операції у разі можливості нанесення непропорційних жертв серед цивільних* (Пункт 2 (b) ст. 57 ДП I), *обов'язок перевірки воєнних цілей* [16], *обов'язок*

здійснення попередження населення перед нападом [17] тощо; **2) обов'язки, які виводяться шляхом тлумачення з норм МГП щодо заходів обережності: дотримання принципу пропорційності, заборони використання живих щитів [18], обов'язок уникати проведення воєнних операцій у жилих районах [19] тощо («Ergi v. Turkey» (para. 79), вчинення всіх «практично можливих» дій з ідентифікації об'єктів нападу («Ісаєва проти Росії» (para. 196), «Ісаєва та інші проти Росії» (para. 187–188); **3) обов'язки, які виводяться і не закріплені в нормах МГП, МППЛ щодо попередження втрат серед цивільного населення: обов'язок попередження про напад, який ініціюється самою стороною конфлікту, а не про напад противника [17], обов'язок здійснення евакуації населення перед нападом [17], обов'язок розробки законодавчої бази із застосування летальної сили з боку держави в будь-якому випадку застосування сили [20; 7, с. 285–289].****

Щодо захисту права на життя, то показовими в цій сфері є дві справи «Ergi v. Turkey» та «Ahmed Özcan v. Turkey», які стосувались смерті людей під час збройного протистояння між державою і Робочою партією Курдистану (РПК), в яких ЄСПЛ визнав порушення права на життя.

У першому випадку під час проведення воєнної операції збройні сили уряду Туреччини обстріляли житловий район, у результаті чого була вбита сестра заявника, яка в цей момент вийшла на балкон свого будинку. Щодо цього факту у першій справі Суд дійшов висновку про порушення права на життя через проведення урядом воєнної операції в густонаселеному районі без сповіщення про це населення, невжиття заходів обережності задля мінімізації супутньої шкоди, ненадання державою інформації щодо планування та підготовки до цієї операції (para. 80, 81).

У другій справі доведено, що загинула сестра заявника через те, що в її будинок потрапив снаряд. Суд також визнав порушення права на життя через недодержання державою своїх позитивних зобов'язань у частині неприйняття заходів із з'ясування, чи була нанесена будь-яка шкода цивільному населенню після вибуху снаряда.

У обох випадках у світлі МППЛ Суд вказав на порушення позитивних зобов'язань з боку держави щодо планування, підготовки операції, відсутності розслідування, а не негативних, акцентуючи увагу на допустимості смерті в нашому випадку однієї особи. З цього випливає, що супутня шкода, тобто неминуча і невіддільна шкода цивільному населенню та об'єктам під час проведення воєнного нападу на правомірну воєнну ціль [24, с. 14] допускається як МГП, так і МППЛ. Якщо ж оцінювати подібні справи з позиції МГП, то у справі «Ergi v. Turkey» Суд зазначив, що порушення складається не стільки в тому, що загинула одна людина, а в небезпеці в цілому, якої зазнали жителі населеного пункту. У той же час у п. 5 (b) ст. 51, п. 2 (a) (iii), (b) ст. 57 ДП I до Женевських конвенцій 1949 р. зазначено, що заборонений напад, який «як можна очікувати» може завдати втрати цивільному населенню. Однак за Римським статутом саме реальна шкода, а не гіпотетична враховується при кваліфікації діяння як воєнного злочину (Пункт b (iv) ч. 2 ст. 8 Римського статуту МКС).

Важливо також підкреслити акцент у справі «Özcan v. Turkey», де було зазначено, що за нормами МГП сторони зобов'язані не тільки надавати допомогу пораненим, але й здійснювати заходи для їх пошуку, а з огляду на той факт, що подібний пошук жертв не був здійснений, то дії урядових сил в обох справах є порушенням норм МГП [7, с. 282–283].

Крім вищезазначених обов'язків, у своїх рішеннях ЄСПЛ торкався й інших, зокрема:

А) Обов'язок держави захищати право на життя

У відомій справі «Kiliz v Turkey», в якій Килич був журналістом, який вимагав забезпечення свого захисту у зв'язку з погрозами в його адресу, напруженою ситуацією в регіоні, Суд підкреслив, що державі було відомо про випадки здійснення погроз, нападів, вбивств журналістів, тому ризик життю Киличу був реальним та безпосереднім, а тому Туреччина визнавалася винною у порушенні ст. 2 ЄКПЛ, свого позитивного зобов'язання із захисту права на життя людей через нежиття превентивних заходів щодо охорони права на життя Килича, які б допомогли уникнути небезпеки (para. 62–63).

Б) Обов'язок держав розслідувати кожний випадок смерті

У резонансній справі «Kaуа v Turkey» Суд наголосив, що аргумент уряду щодо неможливості проведення розслідування смерті під час збройного конфлікту не може бути взято до уваги. Суд підкреслив, що «ані велике число озброєних зіткнень, ані значна кількість нещасних випадків не можуть змусити відмовитися від передбаченого ст. 2 обов'язку забезпечити проведення дієвого і незалежного розслідування причин і обставин випадків позбавлення життя в результаті зіткнення зі співробітниками сил безпеки, особливо, коли обставини справи є у багатьох відношеннях неясними» (para. 91).

Схожа позиція Суду була у раніше згадуваній справі «Varnava and others v Turkey», де Європейський суд наголошував на «процесуальному зобов'язанні Туреччини, згідно зі статтею 2 ЄКПЛ, щодо розслідування незаконних або підозрілих смертей» (para. 147) та інших справах, де було визнано порушення державою права на життя людини через непроведення розслідування кожного випадку смерті (22).

Висновок. Підсумовуючи і узагальнюючи міжнародні і регіональні норми, практику основних міжнародних механізмів щодо захисту права на життя під час збройних конфліктів, варто відмітити спільні для всіх них ознаки, які проявляються в загальних процесах конвергенції норм МГП та МППЛ, створенням єдиного масиву правил під час МЗК, НМЗК та в мирний час, які можемо побачити в практиці ЄСПЛ, МАСПЛ, АСПЛ, Комітету ООН з прав людини на прикладах застосування спільного комплексного тесту щодо принципу «абсолютної необхідності», пропорційності, необхідності арешту особи перед застосуванням до неї летальної сили, обов'язку розслідування кожного випадку смерті тощо, які донедавна існували лише в межах МППЛ, а зараз застосовуються і до збройних конфліктів. У той же час кожний механізм має певні особливості, які дозволяють розширити нормативні обов'язки сторін конфлікту та зміцнити захист права на життя. Зокрема, МАКПЛ, на відміну від інших механізмів, є єдиним органом,

який у своїй практиці прямо застосовує норми МГП як безпосередньо, так і для тлумачення самої Конвенції, у той же час ЄСПЛ, який є взірцем для інших механізмів і який має найбільшу та найширшу практику із захисту права на життя, не застосовує напряду норми МГП, лише згадуючи окремі його положення, що і є, як зазначає Русінова, головним досягненням Суду, який таким чином вносить у загальний тест перевірки правомірності позбавлення права на життя два суттєвих елементи: обов'язок оцінки застосування летальної сили в кожній окремій ситуації, а не загального контексту, а також обов'язкове застосування строгого тесту на пропорційність та абсолютну необхідність позбавлення життя людини під час збройного конфлікту [7, с. 275], що свідчить про бажання Суду підвищити охорону права на життя як фундаментального права кожної людини.

References:

1. Trester, Y. (2013). International mechanisms of protection children`s rights. LLC “DKS-center”. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=632>.
2. Legality of the threat or use of nuclear weapons. (1966). Para. 25. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>; Legal consequences of the construction of a wall in the occupied palestinian territory. (2004). Para. 106. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1671.pdf>.
3. United Nations GA Resolution «Human Rights in Armed Conflicts» №2444 (XXIII). (1968); Resolution of United Nations Security Council S/ Res/1952. (2005).
4. Compilation of general comments and general recommendations adopted by human rights treaty bodies. *HRI/GEN/1/Rev. 7, 280–287*. URL: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=FhOD6sgqgzAhFXD9F%2feKaEJI2%2fxgoMstRAco6nVCah%2bsuEZWG0anjLBrhZ08UuAa%2fRfc9fMnCMfx6qtzevJAhILJbeQkTzWFgC86MNAzQ3DTzIFwny01hhS0fgBKpb>.
5. David, E. (2011). Principles de droit des conflits armés. ICRC. URL: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/publication/eric-david-principles.htm>.
6. Usmanov, I. (2017). International legal regulation of the restriction of the right to life in armed conflicts. *“National Law Journal: Theory And Practice”*, L.L.C. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/4/2017-4.pdf>.
7. Rusinova, V. (2015). Human rights in armed conflict: the ratio of the norms of international humanitarian law and international human rights law. PhD dissertation (International Law), Moscow.
8. HRCmt, Concluding Observations, Israel. (21 August 2003). Human Rights Committee. URL: [https://www.adalah.org/uploads/oldfiles/upfiles/ConcludingObservations/HRC-Concluding%20Observations%20\(2003\).pdf](https://www.adalah.org/uploads/oldfiles/upfiles/ConcludingObservations/HRC-Concluding%20Observations%20(2003).pdf).
9. HRCmt, Concluding Observations, Israel, CCPR/C/ISR/CO/3. (3 September 2010). URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ik2KS7WyQxQJ:www.2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/CCPR.C.ISR.CO.3.doc+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
10. Doswald-Beck, L. (2011). Human Rights in Times of Conflict and Terrorism. *Oxford Scholarly Authorities on International Law*. URL: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/9780199578931.001.0001/law-9780199578931-chapter-7#law-9780199578931-note-981>
11. HRCte, General Comment 31, ‘Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant’. (26 May 2004).
12. HRCCom Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, summary or arbitrary executions, UN Doc E/CN.4/2006/53. (8 March 2006).
13. Milanovic, M. (2016). Extraterritorial Derogations from Human Rights Treaties in Armed Conflict. Oxford University Press. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-frontiers-of-human-rights-9780198769279>.
14. Doswald-Beck, L. (2006). «The right to life in armed conflict: does international humanitarian law provide all the answers?». URL: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_864_doswald-beck.pdf.

15. ECHR, *Isyaeva v. Russia*, para. 191; ECHR, *Esmukhambetov and Others v. Russia*, paras. 149–150; para. 4, 5 art. 51 AP I to Geneva Conventions.
16. ECHR, *Isyaeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia*, paras. 187–188.
17. ECHR, *Isyaeva v. Russia*, para. 187; п. 2 (c) art. 57 AP I to Geneva Conventions.
18. Para. 2 (a) (iii), 2 (b) art. 57, para. 7, 8 art. 51 AP I to Geneva Conventions.
19. ECHR, *Ergi v. Turkey*, 40/1993/435/514, Council of Europe: European Court of Human Rights, 28 July 1998.
20. ECHR, *Makaratzis v. Greece*, paras. 57–59; *Nachova and Others v. Bulgaria*, para. 96. 884 *Makaratzis v. Greece*, para. 58. 885 *Nachova and Others v. Bulgaria*, para. 97.
21. Melzer N. (2008). Oxford: Oxford University Press. Targeted Killing in International Law. URL: <http://www.ejil.org/pdfs/20/2/1808.pdf>.
22. ECtHR cases: *Timurtas v Turkey Judgment*, 25 May 1998, §§ 87–90; *Tas v Turkey Judgment*, 14 November 2000, §§ 68–72; *Akdeniz and others v Turkey Judgment*, 31 May 2001, §§ 90–93; *Bazorkina v Russia Judgment*, 6 July 2006, § 125, *Baysayeva v Russia Judgment*, 5 April 2007, §§ 126–130.
23. Usmanov, I. (2016). Genesis of the right to life as the peremptory norm of international law. *Naukoviy visnik UzhNU. Seriya «Pravo»*, 39. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.39/part_2/35.pdf.
24. Operational Law Handbook (2015). International and Operational Law Department The Judge Advocate General's Legal Center and School Charlottesville. URL: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/operational-law-handbook_2015.pdf.

Usmanov Y. I., PhD Student of the International Law Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: yuryusmanov@gmail.com ; ORCID 0000-0001-6297-2583

International mechanisms for the protection of the right to life in armed conflicts

The article is devoted to the actual topic of international mechanisms for the protection of the right to life in international and non-international armed conflicts.

The increase in the number of armed conflicts in the world and, with them, violations of the right to life of the people, necessitates a generalization of the normative theory and practice of international bodies that promote and protect the fundamental right to life. That is why the article reveals, compares and generalizes the normative, theoretical and practical tools within the international mechanisms of protecting the right to life in conditions of military confrontation.

The regulatory framework of the article is based on the IHL, in particular: the Geneva Conventions (1949) and the two Additional Protocols thereto, the Hague Conventions (1907), customary norms, etc., as well as international human rights instruments, in particular: the Universal Declaration of Human Rights (1948), The International Covenant on Civil and Political Rights (1966) and the two Optional Protocols thereto, and regional acts: the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950), the American Convention on Human Rights (1969), the African Charter on Human and Peoples' Rights (1981), the Arab Charter on Human Rights (2008), etc.

The most problematic issues in the article that arise during armed conflicts and which relate to the lawful use of force against warriors, the lawfulness of the deaths of civilians during an attack on military purposes (collateral damage), precautionary measures, which must be taken by States using lethal force, the obligation of States to investigate every death case, etc. will be considered in the light of the activities of the UN Human Rights Committee, the African Commission on Human and Peoples' Rights, the Inter-American Court of Human Rights and European Court of Human Rights, whose practice in this area is represented the most versatile, widely and thoroughly.

Keywords: mechanisms for the protection of the right to life; right to life; armed conflicts; mechanisms for the protection human rights; right to life in armed conflicts.

Надійшла до редколегії 23.01.2018 р.